

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING KOGNITIV VA IJTIMOY-HISSIY RIVOJLANISHIGA O‘YIN FAOLIYATINING TA‘SIRI

Raximjonova Maftuna Abdumajod qizi

NamDPI, 1-bosqich talabasi

E-mail: maftunarahimjonova569@gmail.com

Ilmiy rahbar: Qoraboyeva Zohidaxon To‘lanboyeva NamDPI, dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18673981>

Annotatsiya: *Maqolada o‘yin faoliyati orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv va ijtimoiy-hissiy rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari va imkoniyatlari yoritilgan bo‘lib, kognitiv va ijtimoiy-hissiy rivojlantirishning mazmuni va mohiyati asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *o‘yin, iste‘dod, ijtimoiy rivojlanish, hissiy rivojlanish, kognitiv rivojlanish, fikrlash, nutq, rrotsasional barqarorlik, o‘qish qobiliyati, o‘yin orqali ta‘lim olish, bolaning shaxsiyat, tasavvur, tafakkur, xotira.*

Аннотация: *В статье освещаются педагогические условия и возможности когнитивно-социально-эмоционального развития детей дошкольного возраста посредством игровых занятий, а также обосновывается содержание и сущность когнитивно-социально-эмоционального развития.*

Ключевые слова: *игра, талант, социальное развитие, эмоциональное развитие, когнитивное развитие, мышление, речь, эмоциональная устойчивость, способность к чтению, обучение через игру, личность ребенка, воображение, мышление, память.*

Annotation: *V state osveshchayutsya pedagogicheskie usloviya i vozmojnosti cognitivno-sotsialno-emotsionalnogo razvitiya detey doshkolnogo vozrasta posredstvom igrovyx zanyatiy, a takje obosnovyvaetsya sodержanie i suschnost cognitivno-sotsialno-emotsionalnogo razvitiya.*

Keywords: *play, talent, social development, emotional development, cognitive development, thinking, speech, emotional stability, reading ability, learning through play, child's personality, imagination, thinking, memory.*

Mamlakatimizda maktabgacha ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish maqsadida har bir bola uchun maktabgacha ta‘lim va tarbiya olish imkoniyatining mavjudligi, har bir bolaning iste‘dodi nishonalarini, ishtiyoqlari va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar tengligi, maktabgacha bo‘lgan yoshdagi bolalarga ta‘lim va tarbiya berish uyg‘unligi maktabgacha ta‘lim va tarbiyaning asosiy prinsiplari[1] qatorida belgilab berildi.

O‘yin inson o‘zligining namoyon bo‘lishi, uning takomillashuv usulidir. O‘yin kattalar hayotida muayyan o‘rin tutar ekan, u bolalar uchun alohida ahamiyatga egadir. Uni «bolalikning hamrohi» deb atash qabul qilingan. U maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining asosiy mazmunini tashkil etadi. Mehnat va ta‘lim bilan uzviy aloqada bo‘lgan holda yetakchi faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi. Bola shug‘ullanadigan ko‘pchilik jiddiy ishlar o‘yin shaklida bo‘ladi. O‘yinda shaxsdagi barcha mavjud jihatlar ishga tushadi: bola harakat qiladi, gapiradi, idrok etadi, o‘ylaydi. O‘yin tarbiyaning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. [2:312]

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Psixolog va pedagog olimlar ta’kidlaganidek, o‘yin bolaning nafaqat dam olishi, balki uning bilim olishi, atrof-muhitni anglashi va ijtimoiy tajriba orttirishining samarali vositasidir. Shu nuqtai nazardan, bola ta’limi va o‘yin faoliyatini integratsiyalash maktabgacha ta’lim tizimining muhim sharti va dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Davlat o‘quv dasturida bolaning o‘yin o‘ynash huquqi tan olinadi, o‘yinning bola uchun ahamiyati, uning

pedagogik imkoniyatlari ta’lim va tarbiya jarayonini tashkil etishda inobatga olinadi.

O‘yin maktabgacha yoshda yetakchi faoliyatdir. O‘yin orqali ta’lim olish bolalarni ta’lim olishi va rivojlanishining yondashuvlaridan biridir. O‘yin – bu bolani o‘zini va atrofidagi dunyoni o‘rganishga undashning tabiiy usuli. O‘yin bolaning shaxsiyati, uning bilish, ijtimoiy-hissiy, ijodiy va jismoniy jihatlarini rivojlantiradi.

O‘yinda bolalarning tengdoshlari va pedagogi bilan o‘zaro munosabati nutq va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, uning motorikasi takomillashib boradi. [3:21]

Bolaning psixologik rivojlanishida o‘yinning roli beqiyosdir. Biz bolaning psixik taraqqiyotini o‘yinsiz tasavvur qilishimiz qiyin. Bola o‘yin orqali kattalarning faoliyatini kuzatadi va uni amalda o‘yin orqali bajaradi. Bu orqali bolada mantiqiy fikrlash, tasavvur, tafakkur kabi kognitiv faoliyatlar ham takomillashadi.

Bolaning kognitiv rivojlanishi: Kognitiv — bu so‘z lotincha “cognitio” – “bilish”, “tanish”, “anglash” ma’nolarini anglatadi. Kognitiv jarayon - bu miyamizning informatsiyani qabul qilish, qayta ishlash, kodlash, saqlash va esga chaqirish jarayonlariga aloqador bo‘lgan aqliy jihatga aytiladi. Kognitiv qobiliyatlar - bu fikrlash, o‘rganish, eslab qolish, muammoni hal qilish va mustaqil fikrlash diqqatni jamlash kabi aqliy faoliyatlarni o‘z ichiga oladi. Kognitiv qobiliyat - ta’lim jarayonida tarbiyalanuvchilarning o‘z-o‘zini boshqarishiga va mustaqil fikrlashiga yordam beradi. Ular tarbiyalanuvchilarga murakkab ma’lumotlarni tushunishga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga va ijodkorlikni oshirishga imkon beradi. Misol uchun, tarbiyalanuvchilar yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirish jarayonida kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish orqali o‘z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantira olishi va o‘z bilimlarini amaliyotga tatbiq eta olishlari mumkin. Shu bilan birga kognitiv rivojlanish bola ongining asosiy ustuni bo‘lib, uning o‘qish qobiliyati, mantiqiy fikrlashi, nutqi, ijtimoiy moslashuvi va emotsional barqarorligiga bevosita ta’sir qiladi. Kognitiv rivoji kuchli bo‘lgan bola tez o‘rganadi, mustaqil fikrlaydi va hayotda muvaffaqiyatli bo‘lish imkoniyati yuqori bo‘ladi.

Davlat talablari tug‘ilgandan 7 yoshgacha bolgan bolalarning beshta assosiy rivojlanish sohalariga bo‘lingan. Har bir rivojlanish sohasi o‘z ornida kichik sohalarga bo‘lingan bo‘lib, ular har bir yosh guruhioga mos bir nechta talablardan ya’ni(kutilayotgan rivojlanish kjo‘rsatkichlaridan) iborat va bolaning ijtimoiy hissiy rivojlnishi hams u sohalarning qatoriga kiradi va ular o‘z navbatida kichik swohalarga ham bolinadi

“Ijtimoiy-hissiy rivojlanish” sohasi quyidagi kichik sohalarga bo‘linadi:

“Men” konsepsiyasi;

hissiyotlar va ularni boshqarish;

Ijtimoiylashuv, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot[4].

Bolalarning rivojlanishida kognitiv va ijtimoiy-hissiy rivojlanish juda muhim hisoblanadi. Kognitiv va ijtimoiy-hissiy rivojlanish bir-birini to‘ldiradi, chunki ijobiy his tuyg‘ular (masalan, ishonch va quvonch) kognitiv jarayonlarni tezlashtiradi, salbiy hislar(qo‘rquv, xavotir) esa o‘rganishni

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

to‘rib qo‘yadi. Masalan, tilini o‘zlashtirishkognitiv jarayon bo‘lib, bola orqali his-tuyg‘ularini ifodalash imkonini beriladi va ijtimoiy aloqalarni kuchaytiradi. Bu ikkalasi bir birini to‘ldiradi masalan ijtimoiy ta‘sir(o‘yin, muloqot) kognitiv rivojlanishni rag‘batlantiradi, chunki Vigotskiy nazariyasiga ko‘ra, “bola kattalar yoki tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlarda yuqori aqliy funksiyalarni shakllantiradi” deb ta‘kidlagan.

Ijtimoiy munosabatda o‘yin bolalar munosabatlarini shakllantirish, odob-axloq qoidalarini o‘rganish hamda kechinmalar bilan ulashish, muzokaralar o‘tkazish va guruhning bir qismi bo‘lish imkonini beradi.

O‘yinda maktabgacha yoshdagi bolalar yangi ijtimoiy rollarni o‘rganadi, o‘z-o‘zini na moyon qiladi va yangi ijtimoiy tajribalarga ega bo‘ladi. O‘yin bolani qiziqtiradi va unga notanish bo‘lgan munosabatlarga uni tortadi. Bundan tashqari, dunyoni o‘rganish vositasi sifatida o‘yin bir vaqtning o‘zida uni modellashtirish vositasi hisoblanadi. O‘yinda bola ham, kattalar ham o‘zlarini “qurishadi”, yaxshiroq bo‘lishga harakat qilishadi. Shartli ravishda bu o‘yinlar “bolalar uchun kattalar o‘yinlari” yoki ijtimoiy yo‘naltirilgan o‘yinlar deb ataladi.

Ijtimoiy yo‘naltirilgan o‘yinlarning bir qator xususiyatlari bor:

- bolalarning aqliy rivojlanishida ijtimoiy o‘zaro ta‘sirlarning rolini mustahkamlashga olib keladigan faoliyatning jamoaviy xarakteri (o‘yinda bevosita ijrochilar ham, tomoshabinlar ham bo‘ladi);

- maktabgacha yoshdagi bolaning umumiy aqliy va ijtimoiy-axloqiy rivojlani shi uchun motivasion asos yaratishga imkon beruvchi mazmunning dolzarbligi;

- rollar taqsimotiga pedagogik yondashuv (masalan, “mavqe terapiyasi” usulidan foydalanib, aqliy rivojlanish muammolari bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bola intellektual qobiliyatli bola bilan bog‘langan bo‘lsa, u unga odatdagidan tezroq masalani yechishga yordam beradi va shu orqali butun jamoasiga ko‘maklashadi);

- bunday o‘yin tomosha emas, bu o‘yinda rollar taqsimlangan bo‘lsa-da, ijtimoiy yo‘naltirilgan o‘yinni repetisiya qilib bo‘lmaydi (u tabiatan “bir martalik”, shuning uchun ishtirokchilarning ijodkorligi va improvizatsiyasiga bog‘liq va har bir bolada muammoli ijtimoiy vaziyatlarni hal qilishning individual kognitiv uslubini shakllantirishga qaratilgan);

- o‘yin har bir maktabgacha yoshdagi bolaning faol pozitsiyasiga ega bo‘lgan jamoa sub’yektini shakllantirishga va, muhimi, bolalarning aqliy va ijtimoiy axloqiy rivojlanishi mazmunining bir bo‘lishiga olib keladi[5].

O‘yin kognitiv va ijtimoiy-hissiy rivojlanishni bir-birini to‘ldiruvchi tarzda birlashtiradi: masalan, ijtimoiy o‘yinlar kognitiv jarayonlarni tezlashtirsa, kognitiv muvaffaqiyatlar ishonchni oshiradi; pedagoglar o‘yinlarni tizimli joriy etib, bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta‘minlashi lozim. Ushbu yondashuv bolalarning maktabga tayyorligini oshirib, kelajakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 17. 12. 2019. 03/19/595/4160-son. <https://lex.uz/docs/4646908>.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

2. Qodirova F. , Toshpo‘latova Sh. , Kayumova N. , A‘zamova N. Maktabgacha pedagogika. Darslik-T. , “Tafakkur”. 2019 y -684 b.
3. «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi /takomillashtirilgan ikkinchi nashr/. Toshkent-2022 y.
4. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrda 802-son qaroriga 1-ILOVA.
5. “Ўйин орқали таълим олиш” методик қўлланмаси. Муаллифлар: Грошева И. В. , Жанпеисова Г. Э. , Микаилова У. Т ва бошқалар. Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлигининг Мувофиқлаштирувчи кенгаши томонидан 2020 йил 17 июлдаги 1-сонли баённомага мувофиқ тасдиқланган ҳамда чоп этишга тавсия этилган.